

Katarzyna Ojrzyńska

Zakład Dramatu i Dawnej Literatury Angielskiej
Instytut Anglistyki, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki

Krytyczne studia nad niepełnosprawnością w polskiej humanistyce. Słów kilka o konferencji „Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media”

Streszczenie

Artykuł jest sprawozdaniem z międzynarodowej konferencji pt. „Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media”, która odbyła się w dniach 25–27 września 2015 r. na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Wydarzenie to było jednym z pierwszych przedsięwzięć mających na celu promocję krytycznych studiów nad niepełnosprawnością w polskiej humanistyce. Podczas trzech dni konferencji przedstawiciele środowisk akademickich z różnych stron świata (z Polski, USA, Wielkiej Brytanii, Turcji, Irlandii, Rosji, Indii, Zjednoczonych Emiratów Arabskich i Australii), w tym czołowi badacze z dziedziny kulturowych studiów nad niepełnosprawnością oraz praktycy teatru i filmu, mieli okazję przyjrzeć się zagadnieniu niepełnosprawności w różnych kontekstach kulturowych, zarówno z perspektywy synchronicznej, jak i diachronicznej, a także wziąć udział w dyskusjach nad zmieniającymi się ujęciami inności, definiowanej poprzez niepełnosprawność fizyczną i psychiczną. Artykuł jest próbą podsumowania konferencji. Stanowi również okazję do ogólnej refleksji na temat specyfiki i roli kulturowych studiów nad niepełnosprawnością we współczesnej humanistyce oraz przyszłości tej dziedziny wiedzy w Polsce.

Słowa kluczowe: konferencja, krytyczne/kulturowe studia nad niepełnosprawnością, społeczny model niepełnosprawności, literatura, film, media, sztuki performatywne

Critical Disability Studies in Polish Humanities: A Report of the “Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media” Conference

Abstract

This article is a report of the international conference entitled „Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media,” which took place on 25th-27th September 2015 at the Faculty of Philology, University of Łódź. Promoting critical disability studies in humanities, the conference was one of the first events of this kind organized in Poland. Over the three days of the conference, representatives of various academic institutions from all over the world (from Poland, the USA, Great Britain, Ireland, Turkey, Russia, India, the United Arab Emirates, and Australia), including leading scholars

in cultural disability studies, as well as theatre and film practitioners examined the issue of disability in various cultural contexts, both from synchronic and diachronic perspectives, and took part in discussions on the changing perceptions of otherness defined through physical and intellectual disabilities. The article attempts to summarize the conference. Furthermore, it offers a general reflection on the specificity and role of cultural disability studies in contemporary humanities as well as on the future of this field of study in Poland.

Keywords: conference, critical/cultural disability studies, social model of disability, literature, film, media, performing arts

Tytuł konferencji „Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media”, która odbyła się w dniach 25–27 września 2015 r. na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego, doskonale oddaje intencje przyświecające jej organizatorom. Zawiera on dwa słowa kluczowe. Jednym z nich jest słowo „przestrzeń” („space”), które ma szczególne znaczenie w kontekście rozważań nad niepełnosprawnością. Chodzi tutaj przede wszystkim o przestrzeń publiczną, przestrzeń wspólną – kulturową, gospodarczą, społeczną – do której dostęp powinien mieć każdy obywatel demokratycznego państwa. Sposób organizacji tej właśnie przestrzeni wyraża pewne wartości i określa, kto będzie mógł z niej korzystać, a zatem stanowi o społecznym wykluczeniu bądź integracji jednostki ze społeczeństwem. Drugim kluczowym słowem jest czasownik „to negotiate”, którego wieloznaczność trudno oddać jednym polskim słowem. Przede wszystkim chodzi o „tworzenie” przestrzeni dla niepełnosprawności w szeroko rozumianej kulturze, przy czym należy podkreślić, że tworzenie to winno odbywać się na zasadzie swobodnej „negocjacji” – procesu porównania ze sobą różnych opinii i metodologii w celu wypracowania wspólnych rozwiązań. „To negotiate” oznacza również pokonywanie przeszkód na swojej drodze. Jest to zatem słowo niezwykle wymowne w kontekście niepełnosprawności i pokonywania różnego rodzaju barier – społecznych, architektonicznych, ekonomicznych – przez osoby z niepełnosprawnościami.

Głównym zadaniem konferencji była promocja tak zwanych krytycznych studiów nad niepełnosprawnością w Polsce i na świecie. Jest to wciąż mało znana dziedzina wiedzy, której początków należy szukać w Ameryce w czasie rozwoju aktywizmu politycznego osób niepełnosprawnych na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych ubiegłego stulecia, który skupiał się przede wszystkim na promocji idei niezależnego życia (ang. „independent living”)¹ i postulacie

¹ W szerokim ujęciu ruch „independent living” prowadzi działalności na rzecz niezależnego życia i stawia sobie za cel walkę o prawa osób z niepełnosprawnościami do samostanowienia, wzmocnienie ich poczucia własnej godności, a także zapewnienie im takich samych możliwości rozwoju, jak osobom sprawnym. Starania te w szczególności wiążą się z zapobieganiem instytucjonalizacji osób z niepełnosprawnościami oraz z ideą zastąpienia opiekunów zawodowymi asystentami zatrudnianymi przez osoby z niepełnosprawnościami.

uwzględnienia potrzeb osób z niepełnosprawnościami w amerykańskim prawie². Jako dziedzina badań, krytyczne studia nad niepełnosprawnością mają charakter interdyscyplinarny. Za cel stawiają sobie przede wszystkim zmianę sposobu myślenia o niepełnosprawności, co jest niezbędnym katalizatorem zmiany statusu osób z niepełnosprawnościami w społeczeństwie.

Jak sugeruje sama nazwa, cechą charakterystyczną omawianej dziedziny wiedzy jest krytyczne nastawienie do tradycyjnego postrzegania i definiowania niepełnosprawności. Te tradycyjne modele postrzegania niepełnosprawności to przede wszystkim: model symboliczny (czasami zwany modelem moralnym lub religijnym) i model medyczny. Model symboliczny traktuje niepełnosprawność jako oznakę (symbol) moralnego upadku lub boskiego gniewu. W ujęciu historycznym ten sposób myślenia często wiąże się z odmiennością fizyczną, która stanowi odzwierciedlenie wnętrza człowieka – jego „zepsutej” duszy³. Model medyczny, który wykształcił się w epoce nowożytnej, starał się natomiast zdemistyfikować niepełnosprawność oraz zdefiniować ją w sposób racjonalny i obiektywny (naukowy). W kontekście medycznym niepełnosprawność jest postrzegana jako odstępstwo od normy – jako pewien brak lub rodzaj dewiacji, który wymaga naprawy, co pozwoli jednostce pełnić określone role w społeczeństwie, a zatem odzyskać tak zwaną „normalność” i przydatność.

Model społeczny, na którym w dużej mierze opierają się krytyczne studia nad niepełnosprawnością, jest natomiast modelem konstrukcjonistycznym, innymi słowy, traktuje niepełnosprawność jako twór społeczny, w podobny sposób jak współcześnie definiuje się choćby płęć kulturową. Rozbieżność pomiędzy modelem medycznym a społecznym doskonale ilustruje zmiana nomenklatury – wyrażenie „osoba niepełnosprawna” zostało zastąpione wyrażeniem „osoba z niepełnosprawnością”. Tym, co „uniesprawnia”, jest zatem przede wszystkim otoczenie, które zostało zaprojektowane głównie z myślą o potrzebach osób sprawnych. Możemy sobie przykładowo wyobrazić, że w odpowiednio dostosowanym do jej potrzeb środowisku osoba niewidoma będzie uchodziła za całkowicie sprawną, a brak wzroku nie będzie w żaden sposób jej ograniczał. Społeczny model posiada jedną zasadniczą cechę wspólną z pozostałymi modelami; mianowicie, nie można go traktować jako kompleksowej definicji niepełnosprawności⁴. Należy go raczej uznać za koncepcję, która pomaga poznać i wytłumaczyć jeden z wielu aspektów doświadczenia osoby z niepełnosprawnością. Trzeba jednak zauważyć, że jest to aspekt szczególnie ważny, który posiada istotny wymiar polityczny, wskazujący

² Zob. np. N. L. Eiland, *The Disabled God: Toward a Liberatory Theology of Disability*, Nashville, Abington Press, 1994, s. 53–57

³ Jednym ze źródeł, które umocniły ten pogląd w kulturze europejskiej, jest choćby Biblia. Patrz: tamże, s. 70–75

⁴ Zob. np. T. Shakespeare, *The Social Model of Disability*, [w:] *The Disability Studies Reader*, red. L. J. Davis, New York, Routledge, 2006, s. 197–204

na znaczny (choć nie wyłączny) udział społeczeństwa w kształtowaniu pojęcia niepełnosprawności oraz umożliwia podważenie istniejących hierarchii społecznych opartych na skostniałych stereotypach związanych z niepełnosprawnością.

Konferencja „Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media” stanowiła odpowiedź na potrzebę pogłębionej interdyscyplinarnej refleksji na temat sposobów definiowania i przedstawiania niepełnosprawności w literaturze i kulturze ze szczególnym naciskiem na sztuki performatywne. Wszak, jak podaje Bree Hadley, „[...] dla osób z niepełnosprawnościami codzienne interakcje w sytuacjach, przestrzeniach i miejscach społecznych mogą wydawać się serią performansów, podczas których prezentują swoje osobliwości bez względu na to, czy chcą tego czy nie”⁵. Organizatorom zależało w szczególności na tym, aby zachęcić uczestników do refleksji nad kulturowymi teoriami niepełnosprawności, jak również nad tym, co wyróżnia owe teorie wśród takich obszarów badawczych, jak gender studies, postkolonializm, czy badania nad holokaustem oraz na ich aspektach wspólnych. Z tego właśnie względu gościem honorowym konferencji była prof. Rosemarie Garland-Thomson z Emory University, USA, która należy do grona czołowych badaczy zajmujących się krytycznymi studiami nad niepełnosprawnością, choć obszar jej zainteresowań obejmuje również szeroko pojętą bioetykę, studia kobiece oraz literaturę i kulturę amerykańską.

W wykładzie inauguracyjnym prof. Garland-Thomson nawiązała do koncepcji „habitable worlds” – przyjaznych światów, nadających się do zamieszkania – którą zaproponowała Nancy Mairs – amerykańska autorka, u której w wieku dwudziestu ośmiu lat zdiagnozowano stwardnienie rozsiane. Jedną z kluczowych kwestii, które Garland-Thomson poruszyła w swojej wypowiedzi, było to, w jaki sposób chcemy budować i zamieszkiwać nasz współczesny świat. To zagadnienie wiąże się bezpośrednio z problemem zapewnienia dostępu do tego świata osobom mającym różne niepełnosprawności. Na samym początku wykładu prof. Garland-Thomson wykorzystała cytat z książki Nancy Mairs zatytułowanej *Waist-High in the World: A Life among the Nondisabled* (1996), w której autorka, pisząc o swoim doświadczeniu choroby, stawia sobie za cel „[...] nie tylko konceptualizację ciała, w którym można zamieszkać, ale również świata, który nadaje się do zamieszkania”⁶. Wizja, którą postuluje zarówno Mairs, jak i Garland-Thomson, zakłada otwartość świata na ludzką różnorodność, jego dostępność i przystosowanie do potrzeb jednostki. Zagadnienie to wydaje się szczególnie ważne, ponieważ kwestia niepełnosprawności nie dotyczy jedynie niewielkiej części społeczeństwa, ale jest wpisana w pewne etapy życia bardzo wielu ludzi i, może właśnie dlatego, tak często jest wypierana ze świadomości i marginalizowana. Żyjemy w starzejących

⁵ B. Hadley, *Disability, Public Performance and Spectatorship: Unconscious Performers*, New York, Palgrave MacMillan, 2014, s. 1, [tłum. autora]

⁶ N. Mairs, *Waist-High in the World: A Life among the Nondisabled*, Boston, Beacon Press, 1996, s. 63, [tłum. autora]

się społeczeństwach i jest wielce prawdopodobne, że ograniczona sprawność będzie stawała się udziałem coraz większej liczby osób.

Środowisko, które stworzyliśmy w ciągu ostatnich wieków, pod wieloma względami nie spełnia kryteriów świata, który mogłyby zamieszkać osoby mające różne niepełnosprawności, natomiast nasze starania skupiają się przede wszystkim na eliminacji nie tyle barier uniemożliwiających tym osobom uczestnictwo w życiu społecznym i kulturowym, ile na eliminacji niepełnosprawności, postrzeganej z perspektywy medycznej jako deficyt i anomalia. W swoim wykładzie prof. Garland-Thomson nawiązała do polemiki pomiędzy współczesnym australijskim etykiem i zwolennikiem liberalnej eugeniki, Peterem Singerem i Harriet McBryde Johnson, pisarką i aktywistką, która na skutek choroby nerwowo-mięśniowej porusza się na wózku. Odniesienie to posłużyło przeciwstawieniu współczesnym formom eugeniki idei ochrony (ang. „conservation”) niepełnosprawności jako formy różnorodności biologicznej, która jest postrzegana jako jedno ze źródeł trwałości społecznej.

Konferencja „Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media” była okazją nie tylko do nowego, krytycznego spojrzenia na normatywne zasady życia społecznego obowiązujące w środowisku zdominowanym przez osoby sprawne, ale również do przyjrzenia się bliżej twórczości osób z niepełnosprawnościami oraz przedstawieniom niepełnosprawności w literaturze i szeroko pojętej kulturze. Zarówno w życiu społecznym, jak i w literaturze i kulturze, niepełnosprawność często jawi się jako element, który zaburza przyjęty porządek społeczny i zmusza do dokonania pewnych przewartościowań. Jeden z uczestników konferencji, Michał Lachman, rozpoczął swoje rozważania na temat przedstawień niepełnosprawności w utworach irlandzkich dramatopisarzy: Williama Butlera Yeatsa, Johna Millingtona Synge’a i Briana Friel’a, trafnym stwierdzeniem, iż niepełnosprawność ujawnia powierzchowność standardowych, ogólnie przyjętych wartości i skłania do nowych przemyśleń na temat obowiązujących definicji człowieczeństwa. Niepełnosprawność może zatem służyć jako cenne źródło wiedzy i doświadczenia, które poszerza nasze spojrzenie na rolę człowieka i społeczeństwa w świecie.

Twórczość osób z niepełnosprawnościami często odgrywa pod tym względem bardzo ważną rolę, dając odbiorcy możliwość przyjrzenia się światu z zupełnie odmiennej perspektywy. Tej nowej jakości uczestnicy konferencji mogli doświadczyć bezpośrednio, oglądając spektakl pt. *Vidomi*, który specjalnie dla nich wystawił łódzki teatr Chorea. Spektakl, w którym uczestniczyła młodzież widząca, niedowidząca i niewidoma, był dla widzów formą wyprawy do świata, w którym widzenie jest rozumiane i doświadczane w odmienny sposób, poprzez ruch, dźwięk, dotyk i słowo. Uczestnicy konferencji mogli dowiedzieć się więcej na temat koncepcji spektaklu i innowacyjnej metodologii pracy zespołu podczas spotkania z aktorami i twórcami spektaklu: Januszem Adamem Biedrzyckim i Magdaleną Paszkiewicz.

Podczas konferencji nie brakowało również smutnych przemyśleń o tym, że to, co może być źródłem inspiracji i pełniejszego doświadczenia, gdyż pozwala spojrzeć na świat krytycznie i z dystansu, w ujęciu medycznym nadal jawi się często jako anomalia, której należy się pozbyć. Warto przytoczyć tutaj przypadek Justyny Sobczyk – założycielki Teatru 21 (T21) – jedynej w pełni profesjonalnej, polskiej grupy teatralnej, której członkami są osoby z niepełnosprawnością intelektualną. Sobczyk ukończyła studia na kierunku pedagogika teatru na Universität der Künste w Berlinie, gdzie poznała twórczość Teatru RambaZamba⁷, po czym wróciła do Polski z zamiarem prowadzenia pracy teatralnej z osobami z zespołem Downa. Jak wspomniała goszcząca na konferencji Wiktoria Siedlecka-Dorosz, Sobczyk nie łączy tej decyzji. Ze smutkiem przygląda się statystykom urodzeń za zachodnią granicą Polski, gdzie wiele „wad” płodu (w tym upośledzeń intelektualnych) wykrywa się dzięki odpowiednim badaniom prenatalnym na tyle wcześnie, aby możliwe było dokonanie aborcji. „Gdyby Justyna została w Niemczech być może za jakiś czas nie miałyby już z kim pracować” – powiedziała podczas jednej z rozmów Siedlecka-Dorosz, komentując zagadnienie współczesnej eugeniki.

Wiele sesji naukowych poświęconych było teatrowi osób z niepełnosprawnościami – zagadnieniu, które bardzo często jest rozważane w polskim środowisku naukowym w kontekście arteterapii. Na konferencji nie brakło wystąpień na ten temat. O aspektach terapeutycznych i artystycznych spektakli wystawianych przez polskie grupy teatralne, takie jak Mimoto, Kasablanka czy IM+, mówiły Dorota Krzemińska i Jolanta Rzeźnicka-Krupa z Uniwersytetu Gdańskiego. Wyniki najnowszych badań nad wpływem działalności teatralnej na jakość życia osób z niepełnosprawnością intelektualną przedstawiła prof. Anna Szczerbakowa z Moskiewskiego Uniwersytetu Psychologii i Edukacji, zaś prof. Aleksiej Szemanow, reprezentujący ten sam uniwersytet, osadził ten rodzaj twórczości w kontekście rozważań filozoficznych nad różnymi modelami niepełnosprawności. O licznych dylematach związanych z pracą z osobami z zaburzeniami psychicznymi mówiła w swoim wystąpieniu Persephone Sextou, łącząc perspektywę naukowca i praktyka teatru. Poruszając kwestie etyczne związane z przedstawianiem choroby psychicznej w tak zwanym Teatrze Stosowanym (Applied Theatre)⁸, Sextou zadeklarowała, że czuje się w obowiązku chronić odbiorców przed treściami, które mogłyby potencjalnie negatywnie wpłynąć na ich stabilność emocjonalną, w szczególności jeśli wśród widzów mogą znajdować się osoby doświadczające pewnych problemów

⁷ Słynna berlińska grupa teatralna, w skład której wchodzi osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

⁸ James Thompson definiuje tego rodzaju teatr w następujący sposób: „Teatr Stosowany to teatr partycypacji tworzony przez osoby, które zazwyczaj nie mają zbyt wiele wspólnego z teatrem. Jest to [...] rodzaj działalności prowadzonej przez osoby wykluczone i marginalizowane, lub z ich uczestnictwem, oraz przeznaczony dla tego rodzaju osób” [s. 15, tłum. autora]. Zob. J. Thompson, *Applied Theatre: Bewilderment and Beyond*, Oxford, Peter Lang, 2008

natury psychologicznej. To stwierdzenie stało się przedmiotem zagorzałej i ciekawej debaty na temat tego, na ile tego rodzaju podejście jest etycznie uzasadnione, a na ile należy je uznać za przejaw nieuprawnionego protekcjonalizmu.

Mówiąc o teatrze osób z niepełnosprawnością, a w szczególności niepełnosprawnością intelektualną, która pod wieloma względami jest bardziej piętnowana niż pozostałe formy inności, należy zastanowić się głębiej nad możliwością odmiennego spojrzenia na to zjawisko kulturowe. Warto w tym kontekście wspomnieć wystąpienie Wiktorii Siedleckiej-Dorosz, w którym prelegentka starała się podsumować dziesięć lat działalności warszawskiego Teatru 21, pierwszego polskiego profesjonalnego teatru osób z zespołem Downa i autyzmem, który ma na swoim koncie występy na festiwalach zagranicznych i jednych z najważniejszych festiwali teatralnych w Polsce, takich jak poznańska Malta czy wrocławski Brave Festiwal. T21 podejmuje w swoich spektaklach wiele tematów, takich jak miłość, praca czy wykluczenie, które są wyjątkowo istotne w kontekście pozycji osób z niepełnosprawnością intelektualną we współczesnym polskim społeczeństwie i kulturze. Część prezentacji Siedleckiej-Dorosz stanowiły fragmenty przedstawień i nagrań dokumentalnych. Wśród nich znalazł się fragment reportażu zrealizowanego przez TVN, w którym poruszono kwestię projektu edukacyjnego o bardzo wymownym tytule „O!swój”, skierowanego do nauczycieli oraz uczniów ze szkół ponadpodstawowych, który T21 realizował w ostatnich latach. W reportażu głos zabiera aktorka T21, Barbara Lityńska, mówiąc: „My chcemy oswoić młodzież, żeby się nie bała i wychodziła z domu”. Chodzi tutaj zarówno o młodzież niepełnosprawną, która na scenie nabiera pewności siebie i nie boi się interakcji ze światem, jak i o młodzież oglądającą spektakl, który był formą spotkania, oswojenia się z „Innym”. Terapia, którą praktykuje T21, jest zatem skierowana przede wszystkim do widza, nie zaś tylko do aktora.

W twórczości T21 pojawia się jednak jeszcze jeden bardzo istotny aspekt terapii, który zaznaczył się szczególnie wyraźnie podczas akcji performatywnej „Tisza be-Aw” (2015) w Muzeum Polin. Żydowskie święto posłużyło jako pretekst do upamiętnienia ofiar Akcji T4 – nazistowskiej eksterminacji osób niepełnosprawnych – oraz refleksji na temat współczesnych mechanizmów wykluczenia. W akcji performatywnej wzięły również udział matki aktorów. Kobiety nagrały swoje wspomnienia związane z doświadczeniami po urodzeniu dziecka z niepełnosprawnością intelektualną, które następnie zostały przedstawione widzowi jako część performansu. Wspomnienia te, często wstrząsające, stanowią również pewną formę terapii. Blisko wiążą się one z zagadnieniem eugeniki i braku społecznej akceptacji zarówno samych dzieci, jak również ich matek, które często padały ofiarą społecznego ostracyzmu⁹.

⁹ Erving Goffman nazywa to zjawisko przenoszeniem piętna na „jednostki powiązane z nosicielem piętna w strukturze społecznej” (ang. „courtesy stigma”, s. 64). Zob. E. Goffman, *Piętno: Rozważania o Zranionej Tożsamości*, tłum. A. Dzierżyńska i J. Tokarska-Bakir, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005

Aktywizm osób niepełnosprawnych, postrzeganych jako mniejszość społeczna, polityczna i kulturowa, jest w Polsce stosunkowo mało widoczny. Na gruncie europejskim zaszczeplił się on już jednak w znacznym stopniu, czego doskonały przykład może stanowić Irlandia, gdzie w latach dziewięćdziesiątych rozkwitła inicjatywa na rzecz niezależnego życia osób z niepełnosprawnościami. Ostatnie lata dwudziestego wieku to okres szczególnie ważny w historii Irlandii, nie tylko z uwagi na gwałtowny rozwój gospodarki, potocznie zwany Celtyckim Tygrysem, czy też liberalizację irlandzkiej obyczajowości, ale również ze względu na to, że był to czas, kiedy osoby niepełnosprawne zaczęły wychodzić na ulicę, okupować przestrzeń publiczną i domagać się należnych im praw. O tych przemianach na konferencji mówił irlandzki dramaturg Christian O'Reilly, który miał okazję współpracować z czołowymi irlandzkimi aktywistami Martinem Naughtonem i Dermotem Walshem przy kampanii na rzecz promocji Centrów Niezależnego Życia (Centres for Independent Living)¹⁰. Historie życia Naughtona, posiadającego rdzeniowy zanik mięśni, i żyjącego z porażeniem mózgowym Walsh'a stały się inspiracją dla O'Reilleya do napisania scenariusza filmowego pt. *No Magic Pill*. Później te same historie posłużyły jako inspiracja dla twórców filmu *Ja w środku tańczę* (2004).

O'Reilly opowiedział również o swojej współpracy z Blue Teapot Theatre – pierwszym profesjonalnym irlandzkim teatrem osób z niepełnosprawnością intelektualną. W 2012 r. zespół Blue Teapot wystawił sztukę *Sanctuary (Azyl)* O'Reilleya, traktującą o potrzebach emocjonalnych i seksualnych osób z niepełnosprawnością intelektualną. Polemizując z zapisem w irlandzkim prawie karnym, zgodnie z którym współżycie z osobą niepełnosprawną intelektualnie, niezajdującą się w związku małżeńskim, grozi karą do dziesięciu lat więzienia, sztuka ta dała początek intensywnej debacie na ten temat w irlandzkich mediach.

Na konferencji o niepełnosprawności mówiono również w kontekście historycznym. Na pytanie, co siedemnastowieczne teatralne przedstawienia fizycznej odmienności mogą nam powiedzieć na temat ówczesnych europejskich teorii niepełnosprawności, odpowiedziała Katherine Schaap Williams z New York University w Abu Dhabi. Reprezentująca Uniwersytet Łódzki Agnieszka Kobrzycka mówiła natomiast o sytuacji osób doświadczających chorób psychicznych i osób z niepełnosprawnością intelektualną w osiemnastowiecznej Europie. Magdalena Zdrodowska z Uniwersytetu Jagiellońskiego przedstawiła bardzo ciekawą analizę filmów nakręconych na początku dwudziestego wieku przez Amerykański Związek Głuchych (*American National Association of the Deaf*) w celu promocji języka migowego. Na szczególną uwagę zasługuje również wykład plenarny prof. Małgorzaty Sugiery z Uniwersytetu Jagiellońskiego, w którym prelegentka

¹⁰ Pierwsze tego rodzaju centrum powstało w Dublinie w 1992 r. Przez pewien czas pracował w nim Christian O'Reilly. Zob: <http://www.dublincil.org/>

przetawiła w kontekście historycznym rolę modeli i metafor, za pomocą których przedstawiamy ciało ludzkie i jego organy wewnętrzne, w ustanawianiu i wzmacnianiu pozycji pewnych kategorii normatywnych w nauce i sztuce. Poczynając od „Lekcji anatomii doktora Tulpa”, a kończąc na obrazowaniu umożliwiającym przez współczesne technologie, takie jak EKG czy też tomografia komputerowa, prof. Sugiera dogłębnie przyjrzała się wzajemnym relacjom między sztuką i nauką oraz wpływowi tych relacji na zmieniające się koncepcje ludzkiego ciała.

Podczas konferencji nie zabrakło też miejsca na rozważania na temat literatury – przede wszystkim dramatu, ale również poezji i prozy – poczynając od czternastowiecznego Poety Perły, kończąc zaś na współczesnych twórcach, takich jak choćby brytyjski pisarz Mark Haddon. Przedstawione wystąpienia pokazały, w jaki sposób omawiane utwory literackie wpisują się w pewne modele postrzegania inności definiowanej przez niepełnosprawność, podczas gdy inne kontestują przyjęte stereotypy. W prezentacjach omówiono liczne przykłady nowych odczytań kanonu (Becketta, Sheparda, Goldinga), często dokonując rewizji ustalonych interpretacji.

Wiele uwagi podczas konferencji poświęcono również filmowi i mediom. Doskonałym wprowadzeniem do tej tematyki był wykład plenarny znanego duetu naukowców z George Washington University w Stanach Zjednoczonych, prof. Davida T. Mitchella i Sharon Snyder. W swoim wystąpieniu Mitchell i Snyder pokazali, w jaki sposób współczesne filmy niezależne poruszające problematykę niepełnosprawności i tworzone przez osoby z niepełnosprawnościami kwestionują pozytywny wymiar heteronormatywnych praktyk, przekonań i możliwości przypisywanych osobom sprawnym. Wiele wystąpień konferencyjnych pozwoliło uczestnikom zapoznać się z różnymi ujęciami niepełnosprawności w filmie i mediach w odmiennych kontekstach kulturowych. Wystąpienia te dotyczyły przede wszystkim kina europejskiego, hinduskiego i amerykańskiego oraz przedstawień niepełnosprawności we współczesnych serialach telewizyjnych. Dopełnieniem tej części konferencji był pokaz sytuującego się na pograniczu sztuki i autoterapii filmu kanadyjskiej studentki Stelli Palikarovej pt. *After Goodbye (Po pożeganiu)*. Dzięki uprzejmości Artura Żmijewskiego, uczestnicy konferencji mogli również zapoznać się z fragmentem jego twórczości – filmem *Blindly*, dokumentującym nietypowe, dość kontrowersyjne warsztaty malarskie dla osób niewidomych, które przeprowadził warszawski artysta.

Konferencja „Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media” była przede wszystkim okazją do spotkania przedstawicieli różnych środowisk: studentów, artystów, a przede wszystkim naukowców – anglistów, polonistów, kulturoznawców, socjologów, bioetyków, etc. – specjalizujących się w różnych dziedzinach i stosujących różne metodologie badań. Spotkanie to było inspiracją nie tylko dla uczestniczących w nim artystów, ale również naukowców, gdyż pozwoliło im wzbogacić swój warsztat naukowy oraz wypracować nowe

metodologie i rozwiązania. Krytyczne studia nad niepełnosprawnością nadal pozostają w polskiej humanistyce dziedziną niszową. Organizatorzy mają zatem nadzieję, że konferencja „Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media” nie była tylko jednorazową „wycieczką” w ten obszar badawczy, ale początkiem trwałego zainteresowania polskich badaczy tą tematyką. Należy jednocześnie podkreślić, że nie było to jedyne wydarzenie służące promocji krytycznych studiów nad niepełnosprawnością w Łodzi. Uczestnicząca w programie Fulbright Specialist prof. Rosemarie Garland-Thomson spędziła na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego dwa tygodnie, podczas których wygłosiła serię wykładów i seminariów dla studentów, przeprowadziła warsztaty dla wykładowców i zaprezentowała wykład otwarty poświęcony przedstawieniom osób z niepełnosprawnościami w sztuce. Pod koniec lutego natomiast Wydział Filologiczny UŁ prawdopodobnie odwiedzi argentyński muzyk eksperymentalny, Alan Courtis, który od lat współpracuje z osobami z niepełnosprawnością intelektualną. Planowana jest również publikacja wybranych artykułów autorstwa uczestników konferencji w jednym z czołowych polskich czasopism humanistycznych oraz w tomie zbiorowym za granicą. Liczymy na to, że tego rodzaju działalność popularyzatorska zaowocuje rosnącym zainteresowaniem krytycznymi studiami nad niepełnosprawnością wśród polskich humanistów.

Bibliografia

- Eisland N. L., *The Disabled God: Toward a Liberatory Theology of Disability*, Nashville, Abington Press, 1994
- Goffman E., *Piętno: Rozważania o Zranionej Tożsamości*, tłum. Dzierżyńska A. i Tokarska-Bakir J., Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005
- Hadley B., *Disability, Public Performance and Spectatorship: Unconscious Performers*, New York, Palgrave MacMillan, 2014
- Mairs N., *Waist-High in the World: A Life among the Nondisabled*, Boston, Beacon Press, 1996
- Shakespeare T., *The Social Model of Disability*, [w:] *The Disability Studies Reader*, red. Davis L. J., New York, Routledge, 2006
- Thompson J., *Applied Theatre: Bewilderment and Beyond*, Oxford, Peter Lang, 2008
- Międzynarodowa konferencja „Negotiating Space for (Dis)Ability in Drama, Theatre, Film, and Media” (25–27 września 2015 r.)
- Organizatorzy: Zakład Dramatu i Dawnej Literatury Angielskiej, Instytut Anglistyki, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki (komitet organizacyjny: prof. dr hab. Jadwiga Uchman, prof. dr hab. Andrzej Wichler, dr Katarzyna Ojrzyńska, mgr Maciej Wieczorek)
- Strona internetowa konferencji: <https://lodzconference.wordpress.com/>
- Sponsor: PGE GiEK S. A.

Patronat honorowy: Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych,
Pełnomocnik Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych Jarosław Duda, Prezydent Miasta Łodzi Hanna Zdanowska

Patronat medialny: Studenckie Radio Żak, TVP Łódź